

М.І.Слободян

Львівський інститут МАУП, м. Львів

**ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ І.ОГІЄНКА
(МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА)**

У статті на основі аналізу праць І.Огієнка досліджуються моральні чесноти як основа духовно-морального удосконалення людини.

Ключові слова і словосполучення: огієнкознавство, митрополит, богослов, моральні чесноти, добро, любов, щастя, віра, надія, терпіння, страждання, правда, духовність, духовні цінності.

І.Огієнко — одна з найяскравіших постатей українського національного відродження, зразок беззавітного служіння Україні, її народові.

У неймовірно складних умовах цькування та переслідування він брав активну участь у визвольних змаганнях українського народу, будівництві національної держави. Великий патріот України був переконаний у тому, що першочерговим обов'язком кожного українця є невтомна праця на благо своєї Батьківщини. Більшу частину свого життя І.Огієнко провів за межами України, але довголітня розлука з Батьківщиною, її народом не погасили його любові до рідного краю. Звикають до чужини тільки ті, для яких рідний край той, у якому їм добре живеться. І.Огієнко в еміграції відчував Україну всім своїм серцем і душею, гідно представляв її у світі, гордо ніс імення українець.

За своє життя вчений написав майже дві тисячі праць, які пройняті духом високої моральності, національної свідомості, гідності, українського патріотизму, гордості за свою Батьківщину-Україну.

Українські вчені вже зробили вагомий внесок у дослідження творчої спадщини І.Огієнка. Це М.Тимошик, І.Тюрменко, Є.Сохачька, З.Тіменик, В.Ляхоцький, А.Марушкевич та ін. Мета нашого дослідження показати виховний потенціал творчої спадщини І.Огієнка, його розуміння, тлумачення моральних чеснот, які він вважав основою духовно-морального удосконалення людини.

Уболіваючи за долю українського народу, долю Батьківщини, вчений був глибоко переконаний у тому, що першочерговим обов'язком кожного українського інтелігента є підвищення власного культурного рівня і всього свого народу, невтомна турбота про духовне відродження нації. Він ставив важливі завдання розвитку освіти, виховання, науки, культури рідного народу, підготовки його до усвідомлення своєї великої історичної місії — побудувати власну незалежну державу і своєї не менш важливої духовної місії — наблизити Царство Боже на землі. І.Огієнко вважав, що жодне з поставлених завдань не може бути виконане, якщо народ у своїй масі залишиться духовним невігласом, і що це під силу народові тільки тоді, коли більшість його представників стануть людьми *«удосконаленого духа»*,

людьми «великої духовної культури», високої національної свідомості, національної гідності, національного обов'язку.

У наукових працях, виступах, зверненнях до українського народу він викладає свої погляди на людину, її життя, смисл людського життя, його мету, розкриває зміст поняття «правдива людина». Згадуючи давньогрецького філософа Діогена, який в білий день з ліхтарем ходив по ринку і шукав правдиву, справжню людину, І.Огієнко проводить аналогії із значно пізнішим часом, коли жив і творив сам, і доходить до невтішного висновку про те, що «коли б ми й тепер критично шукали правдиву людину, то теж нема певноти, чи легко знайшли б ми її» [2, с.3]. Правдива людина, на його думку, це така людина, яка не гониться за матеріальним багатством, надає перевагу у житті духовному, а не матеріальному, на перший план висуває потреби духу, а не тіла. «Людина, — наголошує мислитель, — складається з двох головних частин: вічного духа і смертного тіла. І людність з найдавнішого часу бачила своє щастя в них: одні, а таких величезна більшість, у задоволенні потреб свого тіла, а другі, їх дуже мало, у задоволенні потреб духа... Плекати головно духа svojого — це завдання мудрої людини, а одночасно — зменшувати потреби свого тіла» [12, с.49]. Перемога духа над тілом дається не легко і приходиться не скоро. На жаль, світ іде іншим, легшим шляхом. На перший план висуваються все більше матеріальні цінності, переважає споживацька психологія. У сучасному світі бракує покори, смирення, терпіння, любові, які І.Огієнко називає найголовнішими християнськими чеснотами і які б мали бути властиві, на його думку, кожній людині. Тоді світ зміниться, стане кращим. Світ сьогодні настільки ускладнився, що не кожна людина знає, як їй жити, щоб бути справжньою, правдивою людиною. Митрополит Іларіон радить шукати відповіді на ці питання у філософії Христа, у Святій Євангелії, які вказують шлях до духовного відродження. Христос вчить нас обожнюватися. «Безсмертну душу мусимо поставити вище від смертного тіла, як вище, вічне від хвиливого, яке б приманливе не було це хвилеве» [2, с.5].

Перемозі духа над тілом, наголошує релігійний мислитель, сприяє духовний піст. Він пояснює відмінність матеріального і духовного посту, розкриває зміст останнього. «Духовний піст — це не тільки утримання від м'ясної їжі, а стримання свого язика від говоріння неправдивого, уникнення грішних думок, побільшена молитва. Але найбільший піст — ціложиттєвий піст — це простота життя» [9, с.29]. Піст удосконалює розум людини, підсилює її дух.

Наука Христа принесла світові нову мораль: добро, терпіння, страждання, любов, віру, надію, щастя, безкорисне служіння своєму народові, правду. Христос вчить будувати новий світ на любові, правді, братерстві. Виходячи з вчення Христа, І.Огієнко зазначає: «Блаженний народ, у кого любов процвітає! Щастя та сила панують у нього. Достаток та правда в оселях його!» [1, с.14]. Негаразди, невдачі, які випадають на долю українського народу, він пояснює тим, що українцям не вистачає любові до Бога, до ближнього. Любов до Бога при-

носить щастя людині. *«Де любов, там і Бог, а де Бог, там і щастя»* [1, с.21]. Бог побудував світ на любові, а тому любов у кінцевому підсумку переможе. Христос усе життя віддав на службу народові і прийняв розп'яття заради любові до нього. *«Любов, наголошує мислитель, — правдива основа життя, і життя, не на любові основане, впаде»* [2, с.46]. Яскравим свідченням цього є розпад радянської імперії — СРСР, імперії зла, безбожності, атеїзму. Любов удосконалює людський дух і очищує серце, допомагає зносити страждання, які випадають на долю кожної людини. Немає людини на світі, яка б не мала якогось хреста. І вся справа в тому, щоб спокійно і достойно нести цього хреста. І.Огієнко радить до всіх своїх страждань ставитись так, щоб вони удосконалювали, приносили заспокоєння і щастя людині. *«Уміти спокійно терпіти страждання — це найбільша людська наука на світі, і легко живеться тому, хто вміє любити свого хреста. Терпеливість у терпінні — велика чеснота»* [2, с.30]. Разом із тим він розрізняє терпіння взагалі і мудре терпіння, вважає, що людину гартує, удосконалює лише мудре терпіння.

Митрополит Іларіон у своїх наукових працях, проповідях багато уваги приділяє актуальній у всі часи проблемі щастя людини. У праці *«Філософські містерії»* цій проблемі присвячена окрема містерія. Щастя як філософсько-етична категорія пов'язується ним із проблемою сенсу людського життя. Одні люди бачать щастя у матеріальному багатстві, а інші — у духовному.

І.Огієнко наголошує на тому, що людина, яка обставляє своє життя марнотною пишнотою, розкішшю, рідко буває щаслива. Вона боїться суспільних змін, її постійно у житті супроводжують переживання за багатство, страх втратити його. А тому, вчить він, щастя слід шукати у простоті життя, у вічному єднанні з Богом, у виконанні його заповідей, які вказують шлях духовного удосконалення людини. Людину роблять щасливою чисті, спокійні помисли, чисте й мирне серце, чисте сумління. Таке щастя вічне, кожному доступне. Його може досягнути кожен, хто того бажає, і його ніхто й ніколи не може відібрати. Справжнє щастя, вважає мислитель, — *«це внутрішній спокій людини, той спокій, що приносить нам найвищу душевну насолоду і є наслідком удосконаленого духа. Щастя — це стан душі, спосіб життя, досягнутий рівень свідомості, який творить царство Боже всередині нас. По-справжньому щаслива людина радісна й лагідна, завжди живе з Богом, завжди Йому служить своїм удосконаленим духом»* [2, с.94]. Але найвище щастя людини І.Огієнко бачив у її служінні своєму народові, вмінні переносити разом з ним всі його страждання і бути витривалою у терпінні. Надзвичайно важливо *«покласти душу за свободу»* і *«прийняти розп'яття»* за блага народної справи [7, с.157]. Найвищий приклад праці для народу він бачив в особі Ісуса Христа, який прийшовши на цей світ, усе своє життя служив народові і нам це заповідав. *«Коли не вміємо служити Народові, вчимося від нашого найбільшого вчителя, — Самого Ісуса Христа. Найкраща служба Богові — це служба Народові!.. Коли б мене хтось сьогодні*

спитав, яким чином можна найтевніше увійти до Царства Небесного, я б йому без надуми відповів: «Службою народів!» Це найбільша сучасна Христова заповідь — служити своєму народові» [3, с.2].

Ці слова митрополита Іларіона є надзвичайно актуальними для сучасної України, коли значна частина державних, політичних діячів, прикриваючись інтересами українського народу, обманюють його, заявляють, що служать йому, виконують передвиборчі обіцянки, а насправді думають лише про свої інтереси, про зростання власного матеріального добробуту, в якому бачать своє щастя. Говорячи про такі християнські чесноти як любов і щастя, митрополит Іларіон їх вияв поєднує безпосередньо із долею народу й України: боротьба за щастя народу удосконалює душу, а витоки цієї боротьби беруть початок із любові до всього рідного, українського. Таку любов він підносить до найвищого морального рангу — блаженства.

Щоб достойно служити народові, треба мати мудрість та розум. Їх набувають навчанням і вихованням. Важливо вміти осмислити життя і своє місце в ньому. І.Огієнко закликає навчатися розуму й мудрості від Христа, бо саме він може дати їх нам найповніше. «Як від сонця конче виходить світло, так від Христа конче виходить правда, — й освічує найменші закутинки нашого життя, і в світлі її видно найменшу неправду, як видно порошинку в сонячному промінні» [3, с.10].

Головними рушійними силами, двигунами усього нашого життя на цьому світі вчений вважає християнські чесноти Правду, Віру, Надію, Любов. Правда визволяє людину, народ, державу з пут темряви і робить їх вільними. Правда визволяє нашу свідомість, а «знання Правди, що дається через науку, робить людину Божою дитиною» [7, с.43]. Правду в людині він поєднує з її совістю. «Совість та Правда — це Бог у мені» [9, с.28]. Правда виховує повновартісних людей. «Без правди світ існувати не зміг би, він тільки животи́в би в руїнах» [9, с.30]. Правду митрополит також поєднує з любов'ю, називає їх основами світу, найріднішими сестрами. «Любов та правда — ...основи світу..., вони мусять бути... разом, як дві сестри найрідніші» [9, с.30]. Любов трактується ним, як одна з найголовніших Божих чеснот, як потуга, що волею Бога повинна панувати в світі, роблячи його добрішим. Любов здатна розв'язати найскладніші проблеми людського життя. «Коли перестане на світі любов — світ не встоїть і впаде» [9, с.29]. Тільки любов'ю, як вічним життям, будується світ. Що стосується таких чеснот як Віра й Надія, то вони, на думку І.Огієнка, повинні бути реальними, а не тільки уявними, втілюватись у життя. Віру він також трактує як «провідне світло для серця й душі» людини [9, с.27]. Вона, як те сонце, і світить, і гріє. Віра є «основою повновартісної людини, перша основа свободи людства» [9, с.27]. Вірі протиставляються безвір'я, безнадія, які розкладають, гублять, нищать людину. «Віра, Надія, Любов — це ті три чесноти, що ними твориться повновартісна людина» [9, с.32].

У контексті богословської традиції релігійний мислитель трактує категорії добра і зла. Розуміння добра і зла — найбільший розум.

Він характеризує добро як *«те, що нікому не приносить шкоди, а саме щастя...»* [9, с.28]. Добро — це Бог, сила, в якій зростає людина. Добро — споконвічне, як і сам Бог, воно *«панує в світі всюди»*. Зло — результат дії Сатани, який *«напустив на людей ману»* [7, с.89]. Добро в кінцевому результаті перемаже зло. Добро існує в людині, яка є *«подобою Божою»*. Однак вона внаслідок реалізації своєї свобідної волі здатна робити вибір між добром і злом. На жаль, інколи вона робить цей вибір на користь останнього. У поезії І.Огієнка людська душа просить Господа навчити її вмінню відрізнати добро від зла *«рід добру від злої і мати над злом перемогу»* [7, с.95]. Людський розум волею Бога закликає людину *«не думати про зло»*, а шукати добра. Засобами подолання зла мислитель називає добро і любов. Він закликає: *«Переконайте добром тих, хто думає або робить зло!»* [9, с.32]. Любов здатна перетворити *«холод на тепло»*, змінити людину, очистити її, дати насагу до життя [7, с.148-149]. Богослов аналізує взаємопов'язаність добра і зла, вважає, що *«зло — це недорозвинене добро»* [9, с.34], вчить людину боротися із злом, творити добро і жити так, *«ніби будь-якої хвили маєш піти з життя»* [7, с.177]. Тільки любов'ю, як вічним життям, будується світ. Любов як одна з найголовніших Божих чеснот волею Бога повинна панувати в світі, робити людину добршою. Божа любов є необмеженою. Навіть тоді, коли людина схибить, зійде на манівці, Бог її *«у важку хвилину не покине... і на поміч тихо злине»* [7, с.44].

На жаль, у сучасному світі ми відчуваємо брак любові. І важко не погодитись із твердженням про те, що *«любов виходить з моди в світі»*. Любов зникає, утворюється пустота, яку заповнюють черствість, байдужість, бездуховність, зло.

Сьогодні і в українському суспільстві ми відчуваємо брак любові до Бога, до ближнього, до Батьківщини, в якій влада не може забезпечити гідного життя українському народові. На рівні масової свідомості відбувається ототожнення цілком різних речей — влади і України, що знаходить вияв у питаннях, які, на жаль, можна почути сьогодні: *«А що дала мені незалежна Україна?»*

Розчаровані, обурені станом справ на рідній землі українці покидають свою Батьківщину і в пошуках кращого життя емігрують в інші країни. В цих умовах, надзвичайно актуальним є заклик І.Огієнка: *«Щастя народу, його добре життя й розвиток тільки на Рідній Землі!»* [9, с.48].

Сьогодні, коли йде розбудова незалежної української держави, важливо, щоб кожна людина, яка живе в Україні, вважає її своєю Батьківщиною, усвідомила складність завдань, проблем, які необхідно вирішувати на шляху відродження, розбудови української держави, брала активну участь у їх розв'язанні. А це може зробити людина, яка має не лише високий рівень освіти, знань у тій чи іншій сфері суспільного життя, а й високий рівень моралі, духовності взагалі. Саме такі люди здатні будувати українську Україну. Моральність, духовність людини вимірюється конкретними справами на благо Бать-

ківщини. І взірцем у цьому для нас є життя і творчість великого патріота України — І.Огієнка (митрополита Іларіона). Його життя і діяльність на ниві українського державотворення варті наслідування.

У поемі «Мойсей» І.Франка є дуже глибинна за змістом фраза:

*Все, що мав у житті, він віддав
Для одної ідеї,
І горів, і яснів, і страждав,
І трудився для неї.*

Ці слова можуть слугувати своєрідною епітафією до життя і діяльності І.Огієнка — людини високого розуму, високої моральності, багатой духовності.

Творча спадщина І.Огієнка містить у собі великий виховний потенціал, є тим джерелом наснаги, в якому сучасна українська людина може віднайти загублені або призабуті основи духовності.

Список використаних джерел:

1. *Іларіон, Архиепископ.* «Прийміте всі духа премудрости, Духа Розуму, Духа страху Божого». Слово на Богоявлення. — Холм., 1943.
2. *Іларіон, Архиепископ.* Як жити за Христом у світі. Великопісні пасійні слова. — Холм., 1943.
3. *Іларіон, Митрополит.* Служімо своєму народові / (Слово Високопреосвященнішого Іларіона, Архиепископа Холмського й Підляського на III з'їзді о.о. Деканів дня 10 лютого 1942 р.). — Холм., 1942.
4. *Митрополит Іларіон.* Дохристиянські вірування українського народу. Історично-релігійна монографія. — Вінніпег, 1965.
5. *Митрополит Іларіон.* Книга нашого буття на чужині. Бережимо все своє рідне. Ідеологічно-історичні нариси. — Вінніпег, 1956.
6. *Митрополит Іларіон.* Навчаймо дітей своїх української мови. — Вінніпег, 1961.
7. *Митрополит Іларіон.* Твори. Філософські містерії. — Вінніпег, 1957.
8. *Огієнко І.* До українського народу від міністра ісповідань // Духовна і науково-педагогічна діяльність І.Огієнка (1882-1972) в контексті українського національного відродження. Наукові доповіді другої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (18-19 лютого 1972 р.). До 115-річчя від дня народження. — Кам'янець-Подільський — Київ, 1997.
9. *Огієнкові афоризми і сентеції.* — Львів, 1996.
10. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Львів, 1995.
11. *Огієнко І.* Українська культура. — К., 1992.
12. *Огієнко І.* (Митрополит Іларіон). Українське монашество. — К., 2002.
13. *Українська душа.* — К., 1992.

The article is based on the Ogienko's works analysis and investigates a question of moral standard as a base of spiritual man improvement.

Key words and word-combinations: ogiyenkoznavstvo, metropolitan, theologian, moral standard, good, love, happiness, faith, hope, patience, suffering, fruth, spirituality, spiritual values.

Отримано: 7.06.2007 р.